

RECENZJA

rozprawy doktorskiej Pana mgr inż. Andrzeja Abramowicza

**pt.: Efekty ekonomiczne pomocy publicznej na restrukturyzację przedsiębiorstw
sektora transportu**

**wykonanej pod kierunkiem dr hab. Tadeusza Dyra – prof. UTH
oraz dr Katarzyny Sieradzkiej (promotora pomocniczego)
na Wydziale Nauk Ekonomicznych i Prawnych
Uniwersytetu Technologiczno – Humanistycznego
im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu**

1. Uzasadnienie wyboru tematu

Tytuł rozprawy doktorskiej w wersji zaproponowanej przez Doktoranta nie budzi zastrzeżeń i sytuuje się w przeważającej części w dyscyplinie: Ekonomia (por. uwagi zawarte w pkt. 2.1. recenzji). Podjęty temat pracy doktorskiej jest ważny dla nauki i praktyki. We wstępie do pracy, którego treści zawierają częściowo uzasadnienie wyboru tematu pracy (w tym istotny aspekt społeczny procesu restrukturyzacji), zabrakło, w mojej ocenie, kwestii dotyczących:

1. Jednoznacznego podkreślenia wagi podjętego tematu w świetle dotychczasowego dorobku nauki w zakresie nurtów szkół ekonomicznych.
2. Wagi podjętej tematyki dla przyszłościowego funkcjonowania sektora transportu w tym pasażerskiego w Polsce na tle konkurencyjnego rynku usług w Unii Europejskiej.
3. Podkreślenia unikatowości podjętego wyzwania badawczego pod względem czasowym. Oceny efektów ekonomicznych w podjętym zakresie badawczym można dokonać rzetelnie tylko wówczas gdy dokona się porównania wyników ekonomicznych z okresu przed udzieleniem pomocy publicznej i po udzieleniu pomocy publicznej przedsiębiorstwu. Takie podejście w naturalny sposób znacząco wydłuża przyjęty horyzont badawczy i wymaga od badacza

konsekwencji w obserwacjach naukowych. **Taka postawa badawcza należy dziś do rzadkości.**

4. Doktorant mógł również wskazać szerokie grono odbiorców, które mogłoby być zainteresowane wynikami badań, co podkreśliłoby poza walorami poznawczymi pracy także jej aplikacyjne atuty (tym bardziej, że ustawienie problematyki pracy sprowadza się w efekcie do oceny pomocy publicznej udzielonej zagrożonym przedsiębiorstwom).

2. Poprawność metodologiczna rozprawy

Uwaga generalna - założenia metodyczne pracy są zaprezentowane w czterech jej różnych miejscach tj.:

- we wstępie;
- podrozdziałach 3.1.; 4.1.; 5.1.

Przyjęty przez Doktoranta sposób „rozstrzelenia” tych kluczowych treści nie tylko utrudnia percepcję tych treści, ale także doprowadza do powtarzania (zbędnego) niektórych z nich. W efekcie zamiast zaprezentowania całościowo i kompleksowo koncepcji opracowania metodycznego dysertacji mamy do czynienia z odrębnie przyporządkowanymi do poszczególnych partii pracy (rozdział: trzeci, czwarty, piąty) elementami tej koncepcji. Przyporządkowanie fragmentów założeń metodycznych do poszczególnych rozdziałów utrwala efekt atomizacji poszczególnych jej partii, a praca doktorska powinna być holistycznie potraktowana.

2.1. Problem, cele, teza i hipotezy badawcze

Problem, cele, teza i hipotezy badawcze zostały w pracy zaprezentowane we wstępie i stanowią dość spójną całość konceptyjną. Należałoby jednak konsekwentnie posługiwać się określeniem ”przedsiębiorstwa transportu pasażerskiego”, który jest węższym pojęciem od pojęcia: ” przedsiębiorstwa transportowe”. Ponadto w konstrukcji treściowej każdego z tych elementów metodycznych pojawia się dokonane, przez Doktoranta, rozróżnienie pojęć: sytuacja finansowa i ekonomiczna przedsiębiorstw. Pojęcia te nie zostały wyjaśnione przez Doktoranta. Ich wyjaśnienie byłoby pomocne dla recenzenta w ustaleniu która, według Doktoranta, z dyscyplin naukowych: Ekonomia czy Finanse w przedłożonej pracy doktorskiej ma wymiar dominujący.

Formuła problemów szczegółowych stanowi poprawną przykładową operacjonalizację problemu głównego pracy. Niemniej jednak w w treści P2 (cytuję za zapisem oryginalnym

Doktoranta) pojawia się określenie: korzyści pozafinansowe. Nie zostało ono wyjaśnione w pracy

Cel główny dysertacji jest poprawnie sformułowany. Zostały do niego przyporządkowane trzy cele szczegółowe, które pozostają w logicznym układzie tematycznym. Po ich lekturze można jednak odnieść wrażenie braku wyodrębnienia czwartego celu szczegółowego, który bezpośrednio by nawiązywał do końcowej frazy celu głównego brzmiącej: ” ze szczególnym uwzględnieniem wpływu pomocy na odzyskanie zdolności tych podmiotów do konkutowania na rynku transportowym”.

Postawione w pracy cele zostały osiągnięte.

W pracy sformułowano tezę i pięć hipotez. Uwzględniając fakt, iż według Ch. F. Nachmias, hipotezy badawcze muszą być:

- jasno sformułowane – należy zdefiniować pojęciowo i operacyjnie wszystkie zmienne;
- konkretne – należy określić jakie są związki pomiędzy zmiennymi;
- sprawdzalne za pomocą dostępnych metod;
- pozbawione elementów wartościujących - stronniczość badacza czy jego subiektywne preferencje nie powinny w żadnym wypadku wpływać na proces badawczy;

należy stwierdzić, że Doktorant dołożył dość starań by w dużym stopniu zadość uczynić tym wymogom. Świadczy to z kolei, o tym, że na moment ich formułowania dysponował konieczną sumą wiedzy teoretycznej o badanych zjawiskach. Warto podkreślić, że od trafności i poprawności hipotezy badawczej zależy skuteczność przeprowadzonych badań oraz możliwość wykrycia rzeczywistych uwarunkowań, struktur i dynamiki badanych zjawisk. Zaprezentowane w pracy hipotezy badawcze zostały zweryfikowane.

2.2. Charakterystyka materiału badawczego i metod badawczych

Dla potrzeb realizacji pracy doktorskiej niezbędny jest materiał badawczy. W recenzowanej pracy Doktorant wykorzystał faktycznie wtórne źródła materiału badawczego. Do wtórnych źródeł, poza literaturą przedmiotu, które można zidentyfikować w pracy można zaliczyć dane:

- ze sprawozdań finansowych przedsiębiorstw sektora transportu;
- dotyczące planów restrukturyzacyjnych przedsiębiorstw sektora transportu;
- związane z wnioskami o udzielenie pomocy publicznej;
- związane z notyfikacjami ze strony Komisji Europejskiej.

Powyższy wykaz źródeł danych uwiarygadnia rzetelność koncepcyjną badań przyjętą w pracy. Na uwagę zasługuje też pokonanie przez Doktoranta przeszkód w dostępie do danych, a

wynikających z poszanowania tajemnicy przedsiębiorcy (Komisja Europejska zanonizowała prezentowane dane). Niemniej ze względu na cztery "podejścia" do prezentowania założeń metodycznych pracy utrudniony był odczyt:

- 1) czasokresu przyjętego do analiz;
- 2) doboru obiektów badawczych, których liczebność była zmienna w toku przyjętego czasokresu analiz.

Pomimo powyższych uwag na pochwałę zasługuje przyjęcie do badań pełnej populacji podmiotów odpowiadających kryteriom udzielania pomocy publicznej w sektorze transportu pasażerskiego. Podjęte działania logistyczne w zakresie zgromadzenia materiału badawczego przyniosły oczekiwany efekt w postaci uzyskania dość zróżnicowanego zestawu źródeł danych przydatnych do realizacji założonych w pracy celów.

W pracy zastosowano trzy grupy metod:

- gromadzenia materiału (ze źródeł wtórnych);
- analizy materiału (m.in. z wykorzystaniem modeli dyskryminacyjnych w ujęciu: E. Mączyńskiej i W. Frąckowiaka, analizy finansowej, krytycznej analizy literatury);
- prezentacji materiału (graficzna prezentacja materiału z wykorzystaniem tabel i rysunków).

Na szczególną uwagę zasługuje w podejściu metodologicznym determinacja Doktoranta by w przeprowadzeniu badań stosować zakres analiz zgodny z wytycznymi wspólnotowymi kwalifikującymi przedsiębiorstwo do ubiegania się o pomoc publiczną.

Reasumując przyjęte i wykorzystane metody badawcze są poprawne i umożliwiły osiągnięcie celów sformułowanych w pracy. Doktorant wykazał się zatem umiejętnością prawidłowego zaplanowania, zorganizowania i przeprowadzenia badań empirycznych, a następnie dzięki trafnie dobranym metodom analizy poprawnie zinterpretował uzyskane wyniki badawcze.

3. Konstrukcja i zakres pracy

Praca doktorska składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia oraz bibliografii. Objętość pracy to 211 stron. Praca ma charakter teoretyczno – empiryczny. Obie płaszczyzny wzajemnie się uzupełniają tworząc dość logiczną całość. Proporcje treściowe w układzie pracy są zróżnicowane – objętość części empirycznej pracy jest przeważająca (obejmuje rozdziały: trzy – pięć).

Ocena ogólna układu pracy jest zróżnicowana. O ile część przeglądowa pracy (rozdziały jeden - dwa) mają ujęcie problemowe (tak cenne w strukturze pracy naukowej), o tyle część empiryczną pracy w układzie tytułów podrozdziałów charakteryzuje powtarzalność wielokrotna w:

- 1) przytaczaniu nazw przedsiębiorstw (nazwa przedsiębiorstwa stanowi treść tytułu podrozdziału (w rozdziale trzecim o numeracji trzycyfrowej, a w rozdziale czwartym i piątym o numeracji dwucyfrowej);
- 2) określeniu zakresu przedmiotowego analiz: (w rozdziale czwartym 8 – krotnie w tytule podrozdziałów są zapisy o: zakresie działań restrukturyzacyjnych, kosztach restrukturyzacji i źródłach finansowania, środkach kompensacyjnych i prognozie finansowej, a w rozdziale piątym 4 krotnie w tytule podrozdziałów są zapisy o: przywróceniu rentowności, wzroście wartości aktywów, poprawie produktywności i przywróceniu zdolności do konkurowania na rynku.

O ile charakterystykę poszczególnych przedsiębiorstw przeprowadzoną w postaci ich odrębnej analizy można jeszcze uznać pod pewnymi warunkami metodycznymi za właściwą, to już wyniki stricte empiryczne w układzie poszczególnych przedsiębiorstw wywołują wrażenie połączenia w jednym miejscu kilku case study. Takie ujęcie treści pracy po pierwsze umniejsza w odbiorze czytelnika charakter sektorowego ujęcia problemu pracy, a po drugie obniża wartość pracy o stwierdzone powtórzenia w materiale analitycznym, które w tej sytuacji naturalnie musiały się pojawić. Myślę, że obu tych mankamentów można było uniknąć przyjmując w rozdziale czwartym i piątym za tytuły podrozdziałów o numeracji dwucyfrowej aktualne tytuły podrozdziałów o numeracji trzycyfrowej co skutkowałoby:

- 1) skupieniem uwagi na ujęciu problemowym analiz;
- 2) zmniejszeniem liczby podrozdziałów w obrębie rozdziałów;
- 3) sektorowym ujęciem analiz, gdyż w każdym zakresie problemowym mowa byłaby o sytuacji wszystkich analizowanych obiektów badawczych.

W efekcie spis treści pracy nie obejmowałby 5 stron w pracy liczącej ogółem 211 stron. Niemniej w każdym z rozdziałów zaproponowanych przez Autora pracy są cenne treści zasługujące na uwagę. I tak w rozdziale pierwszym zatytułowanym : Pomoc publiczna jako instrument regulacji ekonomicznej Państwa Doktorant wykazał się rzetelnością w zakresie analizy tytułowego zagadnienia przyjmując horyzont czasowy od sofistów po XXI wiek. Ponadto ujawnia umiejętność zestawienia odmiennych stanowisk ekonomicznych w zakresie argumentacji „za” i „przeciw” stosowaniu interwencjonizmu państwa. Potrafi odwoływać się do literatury angielskojęzycznej w zakresie np. oceny zasadności stosowania synonimów

państwo a sektor publiczny. Warto także podkreślić, iż Doktorant rozumie odrębność pojęć naukowych: zawodność rynku a zawodność państwa, gdzie to drugie jest znacznie rzadziej reprezentowane w literaturze przedmiotu. Treść pkt. 1.4. w rozdziale pierwszym stanowi płynne przejście tematyczne (zaproszenie) do lektury rozdziału drugiego zatytułowanego: Determinanty pomocy publicznej na ratowanie i restrukturyzację przedsiębiorstw w Unii Europejskiej i w Polsce. Zawartość treściowa rozdziału odpowiada jego tytułowi. Są bowiem zachowane właściwe proporcje pomiędzy treściami dotyczącymi legislacji polskiej i unijnej. Co istotne analiza zapisów legislacyjnych jest poprowadzona przez Autora z uwzględnieniem specyfiki przedsiębiorstw sektora transportu. Konstrukcja treści tego rozdziału wymagała od Autora posiłkowania się wykazem źródeł trudniejszych do interpretacji na gruncie krajowych przepisów prawa. Do tej grupy źródeł zaliczają się m.in. wytyczne unijne. Egzegeza tekstu legislacyjnego jest wsparta, tam gdzie to było uzasadnione, oceną specyfiki poszczególnych form pomocy publicznej (w tym ujęciem algorytmicznego zapisu wsparcia finansowego - np. przy obliczaniu maksymalnego poziomu wsparcia na ratowanie zagrożonego przedsiębiorstwa). Rozdział drugi zamyka część przeglądową pracy.

Rozdziały trzy – pięć stanowią treściową egzemplifikację części empirycznej pracy. Tak jak już wspomniano wcześniej ujęcie tej części pracy jest zaprezentowane w układzie poszczególnych przedsiębiorstw co skutkuje osłabieniem efektu analizy sektorowej. W rozdziale 3 zatytułowanym: Ocena sytuacji ekonomicznej i finansowej przedsiębiorstw przed przyznaniem pomocy publicznej rzetelnie przeprowadzono charakterystykę badanych obiektów wskazując na: zakres działań, ocenę majątku i źródeł finansowania, ocenę zmiany struktury pasywów i aktywów, ocenę zmian przychodów i kosztów działalności, ocenę opłacalności prowadzonej działalności i płynności finansowej, ocenę wykorzystania kapitałów własnych oraz produktywności. Na uwagę zasługuje zaproponowana przez Autora koncepcja wykorzystania modeli dyskryminacyjnych do oceny zagrożenia upadłością badanych podmiotów. W rozdziale czwartym, dotyczącym oceny procesów restrukturyzacji przedsiębiorstw transportowych jako instrumentu przystosowania do zmian rynkowych, przeważa ujęcie faktograficzne w obrębie poszczególnych przedsiębiorstw. Cecha ta jest dodatkowo uwypuklona w treści pracy w związku z licznymi podobieństwami w zakresie zaprezentowanych planów restrukturyzacyjnych badanych podmiotów. Powyższy mankament ujmowania w taki sposób treści pracy jest częściowo zneutralizowany dyskursem podsumowującym obejmującym analizę mocnych i słabych stron procesów restrukturyzacyjnych z wykorzystaniem pomocy publicznej. I w ostatnim piątym rozdziale ocena wpływu pomocy publicznej na sytuację finansową i ekonomiczną przedsiębiorstw

transportowych jest konsekwentnie przeprowadzona z zachowaniem prawidłowych przedziałów czasowych (w stosunku do analiz przeprowadzonych w rozdziale trzecim) w obszarach związanych z: przywróceniem rentowności, wzrostem wartości aktywów, poprawą produktywności i przywróceniem zdolności do konkurencyjności na rynku. Rozdział piąty stanowi zatem naturalną klamrę do analiz zaprezentowanych w rozdziale trzecim i czwartym dysertacji. I choć nie zastosowano w analizach holistycznego ujęcia prezentacji sektora transportu, to niewątpliwie wyniki w obrębie poszczególnych przedsiębiorstw (ze względu na ich pełną populację) pozwalają dla badanej populacji sformułować wnioski w ujęciu sektorowym.

W zakończeniu poprawnie stwierdzono osiągnięcie zamierzonych celów badawczych. W przypadku natomiast określenia wyniku weryfikacji hipotez bardziej czytelny byłby zapis (analogicznie jak to poczyniono w zakresie celów pracy) by je ponownie przytoczyć i każdą z osobna ocenić. Na uwagę zasługuje także zaakcentowany w końcowej części pracy element aplikacyjny wyników pracy związany z koniecznością „wprowadzenia takich mechanizmów finansowania usług użyteczności publicznej, które gwarantowałyby rentowność prowadzonej działalności przewozowej”. W związku ze stwierdzoną empirycznie nieskutecznością udzielonej pomocy publicznej taki zapis Autora mógłby wyznaczać ramy kolejnych przedsięwzięć badawczych w ujęciu analiz sektorowych, co świadczyć może o dojrzałości badacza.

Reasumując struktura pracy jest w miarę przejrzysta, ale nie ma ujęcia problemowego (o czym wspomniano powyżej). Percepcję treści pracy ułatwiają 82 zestawienia tabelaryczne oraz 3 rysunki. Szkoda, że Doktorant nie stosuje numeracji ciągłej tabel i rysunków w całej pracy, a wyłącznie w obrębie rozdziału co jest bardziej typowym zabiegiem w publikacjach o charakterze dydaktycznym. Warto jednak na tym tle podkreślić, iż Doktorant ustrzegł się dość często spotykanego błędu polegającego na dublowaniu treści zarówno w warstwie zwartej jak i graficznej pracy.

Strona formalna układu pracy jest na ogół prawidłowa – dość wysoko oceniam np. poprawność warsztatu pisarskiego w zakresie stosowania przez Doktoranta operatu pojęciowego właściwego w naukach ekonomicznych głównie w dyscyplinie: Ekonomia, choć obecne są także pojęcia w ograniczonym zakresie z dyscypliny: Finanse (głównie w rozdziale trzecim). Zasadność zaprezentowanych cytowań generalnie nie budzi zastrzeżeń. Jednak nadmierna „eksploatacja” zapożyczeń z tego samego autora i tej samej pozycji na tej samej stronie wymaga ponownego pochylenia się nad danym fragmentem tekstu (np. na s. 27 pracy jest 4 – krotnie cytowany S. Owsiak z tej samej pozycji). Od strony edytorskiej warto jednak zwrócić uwagę na większą dbałość przy formułowaniu przypisów, gdyż w kilku przypadkach

nie ma konsekwencji w zapisach interpunkcyjnych oraz ujednolicenia kolejności elementów noty bibliograficznej. Doktorant nie ustrzegł się także potknięciom językowym w postaci dość licznych literówek. Z kolei konsekwentne stosowanie przez Doktoranta w całej pracy profesjonalnego sposobu wyliczeń ułatwia odbiór tekstu szczególnie w sytuacji jego dużej powtarzalności tematycznej.

Zaproponowany układ i zakres treści pracy doktorskiej jest pochodną bibliografii liczącej 159 pozycji zwartych i ciągłych oraz 26 aktów prawnych. Dobór literatury monograficznej oraz z czasopism jest generalnie dość poprawnie dobrany gdy chodzi o złożoność problematyki. Pewien niedosyt można odczuć w wyniku braku w bibliografii pozycji dotyczących procesu restrukturyzacji przedsiębiorstw w UE, tym bardziej, że przy uzasadnieniu wyboru tematu pracy doktorskiej wskazywano na możliwość skorzystania przez polskie przedsiębiorstwa z pomocy publicznej właśnie dzięki zapisom prawa unijnego. Niejako pochodną tej uwagi jest kolejna związana z małą liczbą pozycji obcojęzycznych w bibliografii. Pomoc publiczna traktowana jako instrument ratowania zagrożonych przedsiębiorstw w wyniku przeprowadzenia restrukturyzacji nie jest domeną wyłącznie polskich przedsiębiorstw, a zatem szerszy horyzont unijny analizy tego zagadnienia w części przeglądowej byłby bardzo cenny z cytowaniami literaturowymi właśnie zaczerpniętymi z bibliografii. Dobór literatury w zakresie jej aktualności spełnia podstawowy standard. Ekonomia jako dyscyplina naukowa była, jest i zapewne będzie dyscypliną wyjątkowo dynamicznie rozwijającą się na tle innych dyscyplin. Wyraz temu zjawisku może dać dobór literatury uwzględniający dynamikę zmian w prowadzeniu samych przedsiębiorstw jak i zmian w ich otoczeniu. Przykładowo pozycje z lat 90 – tych dotyczące uwarunkowań konkurencyjności przedsiębiorstw mogą być z powodzeniem zastąpione pozycjami nowszymi w bibliografii. W zapisie bibliografii zdarzają się uchybienia polegające na zaprezentowaniu niepełnej noty bibliograficznej (brak roku wydania, nazwy wydawnictwa) lub formule przypominającej przypisy (uwzględnienie stron).

Warto również zwrócić uwagę, że przy podawaniu aktów prawnych należy pamiętać o podawaniu aktualnie obowiązującej wersji przepisów na moment redagowania tekstu, gdyż to wpływa m.in. na trafność wnioskowania badawczego. Uwaga ta dotyczy kluczowych ustaw dla treści pracy doktorskiej czyli ustawy o:

- warunkach dopuszczalności i nadzorowaniu pomocy publicznej dla przedsiębiorców;
- postępowaniu w sprawach dotyczących pomocy publicznej;
- przejrzystości stosunków finansowych pomiędzy organami publicznymi a przedsiębiorcami publicznymi oraz o przejrzystości finansowej niektórych przedsiębiorców.

Doktorant wskazuje jedynie promulgację tekstu pierwotnego bez uwzględnienia zmian nowelizacyjnych czy pomijając tekst jednolity.

Obszerne fragmenty dysertacji mogą być docelowo przedmiotem publikacji.

4. Wniosek końcowy

Pomimo wskazanych uchybień stwierdzam, iż dysertacja spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim wynikające z art. 11 ust. 1, art. 12 oraz art. 13 ust. 1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595 ze zm.). Praca prezentuje oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wskazuje na satysfakcjonujący poziom wiedzy Doktoranta z zakresu nauk ekonomicznych – w dyscyplinie Ekonomia. Przedstawiona rozprawa stanowi także samodzielne rozwiązanie tematu badawczego. Uwzględniając powyższe stawiam wniosek o dopuszczenie pracy Pana magistra inż. Andrzeja Abramowicza pt.: *Efekty ekonomiczne pomocy publicznej na restrukturyzację przedsiębiorstw sektora transportu do publicznej obrony* na Wydziale Nauk Ekonomicznych i Prawnych Uniwersytetu Technologiczno – Humanistycznego im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu.

Warszawa, dnia 29 sierpnia 2018 r.